

İSLAM HƏMRƏYLİYİNİN AZƏRBAYCAN PARADİQMASI : DİALOQ

Şölet ZEYNALOV,

AMEA-nın Fəlsəfə İnstitutunun

*“Dinşünaslıq və mədəniyyətin fəlsəfi
problemləri” şöbəsinin elmi işçisi,*

fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru,

sholet@mail.ru

AÇAR SÖZLƏR: *Azərbaycan, dialoq, din, multikulturalizm, həmrəylik.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *Азербайджан, диалог, религия, мультикультурализм,
солидарность.*

KEY WORDS: *Azerbaijan, dialog, religion, multiculturalism, solidarity.*

Müasir dövrdə insanın ekzistensial və ruhi varlığı dərin və geriyə dönməz böhran yaşayır. İnsanlararası, dövlətlərarası və sivilizasiyalararası münasibətlərdəki qarşıdurmalar pik həddinə çatmaqdadır. Məsələ ondadır ki, müharibələrin, qarşıdurmaların, terrorizmin, ekstremizmin, dini radikalizmin tüğyan etdiyi, anlayış mədəniyyətinin aradan qalxdığı hazırkı mürəkkəb dövrdə problemlərin həllinin dialoq, multikulturalizm, humanizm, birgəməvcudluq, tolerantlıq, vəhdət, həmrəylik və s. kimi pozitiv mənəvi əks-qüvvəyə əsaslandığını artıq heç kəs – siyasətçilər, elm, mədəniyyət, din xadimləri və b. inkar etməsə də, onların həyata keçirilməsi hamı üçün prioritet də deyildir. Problemə daha geniş aspektdən – tarixilik kontekstindən yanaşarkən bu qarşıdurmalar fonunda həm Qərbin, həm də Şərfin az qala sonsuz sayda özünümüdafiə və əsaslandırma arqumentləri vardır ki, bəzi hallarda onlar haqlıdırlar.

Qloballaşma prosesləri dünyanı bir tərəfdən vəhdətə, həmrəyliyə aparmaqla yanaşı, digər tərəfdən onu ideoloji, siyasi, dini, etnik, milli və s. zəmində qarşıdurmalara da məruz qoymaqdadır. Alman filosofu Fridrix Nitsşe hələ XIX əsrin sonunda sanki müasir dövrü əvvəlcədən mahiranə şəkildə duyaraq yazırdı: “Zaman gələcəkdir ki, dünya ağalığı uğrunda mübarizə əsas fəlsəfi (dini – Ş. Z.) təlimlər naminə gedəcəkdir” [1, s. 17].

Qloballaşma kimlər üçünsə konqlomeratlıq, kimlər üçünsə dünya üzərində yeni heqemonluq effekti yaratdığından baş verən “xaosun” məqsədli olması da hansısa baxımdan başa düşülən ola bilər. Yaxud “qırılma xətti” boyunca “sivilizasiyaların toqquşması”¹ ideyası tarixən baş vermiş sivilizasiyalararası, dinlərarası, mədəniyyətlərarası qarşıdurmaları daima gündəmdə saxlamaq üçün ortaya atılmış mübarizə vasitəsi kimi qiymətləndirilə bilər. Ancaq qeyd etmək lazımdır ki, bütün bu ziddiyyətlərə, böhranlara baxmayaraq, baş verən problemlər kon-

1 - Amerika sosioloqu S.Hantinqton yazır: “Öz köklərini axtaran insanlar üçün düşmənlər həmişə mühümdür, buna görə də dünyanın əsas sivilizasiyaları arasında “qırılma xətti” boyunca həmişə ən potensial təhlükəli düşmənçilik yaranır” / “Sivilizasiyaların toqquşması”, s. 13.

tekstində dünyada insanlar və sivilizasiyalar arasında həmrəyliyi, dialoqu, multikulturalizmi, birgəməvcudluğu özünün dövlət siyasətinə çevirmiş ölkələr də vardır. Bu ölkələrdən ən birincisi isə Azərbaycan Respublikasıdır. Başqa sözlə, dünyada baş verən böhranların sivilizasiyalararası, dinlərarası, mədəniyyətlərarası əlaqələrin “qırılma xətti”ndən imtina edərək “bərpa xəttinə” keçidi üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin və ölkənin Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın həm ölkəmizdə, həm də bütün dünyada apardığı strateji xəttin əsas istiqamətini belə xülasə edə bilərik: hər kəs öz milli varlığını, mədəni müxtəlifliyini, milli identikliyi qorumaqla ümumi bir ortaq dəyər ətrafında birləşə bilsin; dünyanın hər bir yerində sülh, əmin-amanlıq bərqərar olunsun; kimlərsə maraqları naminə uşaqlar, analar, qocalar yurd-yuvasından qaçqın düşməsin, öldürülməsin.

Lakin biz onu da anlayırıq ki, sivilizasiyaların, mədəniyyətlərin əsaslarının sarsıldığı, insanların total özgələşdiyi, bir-birinə yadlaşdığı, texnikanın əsarətinə düşdüyü, dinlərin və etik anlayışların müxtəlif maraqlı tərəflərin əlində alətə çevrildiyi bir zamanda bütövlükdə sülh və əmin-amanlıq uğrunda özünü fəda etmək, onu həyat fəlsəfəsinə çevirmək, insanlar, mədəniyyətlər, sivilizasiyalar arasında möhkəm əlaqələrin qurulmasına nail olmaq elə də asan məsələ deyildir. İfrata varmadan qeyd edək ki, bütün bunlarla yanaşı, bəşəriyyət bir həqiqəti artıq dərk edir: müasir zamanda dünyanın hərbi sənayesinin malik olduğu arsenal ilə nəinki müxtəlif sivilizasiyaları, hətta bütövlükdə planeti bir neçə dəfə dağıtmaqla “apokalipsislər silsiləsi” yaratmaq olar. Ona görə də paradoksal səslənsə də, atom silahları əvəzinə ideoloji, dini və fəlsəfi sistemlərin radikallığa, ekstremizmə meyl etmədən “yumşaq güc” qismində gizli pərdələr arxasından mübarizəsini biz “məqbul” hesab etməyə sadəcə məcburuq, yaxud məcbur edilməkdəyik; ola bilsin ki, bəşəri paradixmaların böhranı fonunda sadəcə buna məhkumuq. Bu baxımdan sivilizasiyaların bu absurd yarışında belə bir fəlsəfi həqiqət ortaya çıxır: bütövlükdə sivilizasiyanın, mədəniyyətlərin böhranı kontekstində “texnoloji ruh insandakı “sahib olmaq”, “malik olmaq”, əzmək və tabe etdirmək, başqalarının iztirablarından zövq almaq kimi assosial meyillərin baş alıb getməsi ilə xarakterizə olunur” [1, s. 409]. Yaxud özünü bütün sferalarda sivilizasiya yaratmağa həsr etmiş müasir insanın “özündən özgələşdiyi” bir epoxada texnikanın ruhuna məxsus dağıdıcı meyillər indi vahimə üçün əsas verir. Qərb filosofu “Haydeqqer yazırdı ki, “qorxu – dünyadır”, bununla o demək istəyirdi ki, dünya qorxunun yaratdığı dünyadır” [1, s. 409]. Ona görə də biz belə bir fikrin tərəfdarıyıq ki, qorxunu bütün dünyaya hakim etmək istəyənlər, həm də onun gücündən çıxış edərək dünyanı xaosa sürükləmək istəyirlər. Bu tezisi biz ona görə burada işlədirik ki, təəssüf ki, indi dünyada gücün və texnikanın “əsarətində” olan insan üçün “*həqiqətin gücü*” yox, “*gücün həqiqəti*” daha aktual olduğundan, onun ekzistensial varlığında baş verən böhranın fonunda başqalarının iztirabı o qədər də önəmli deyildir.

Həmçinin burada varlığın başlıca məzmununu təşkil edən ən müxtəlif problemlərə fəlsəfi və dini-fəlsəfi aspektdən yanaşmaqda əsas bir məqsədimiz vardır: dünyanı böhrandan xilas etmək uğrunda öz tarixi missiyalarını həyata keçirməyə çalışan, müxtəlif sivilizasiyaları təmsil edən filosoflar, alimlər, elm və din xadimləri, fədakar ziyalılar, siyasətçilər olduğu kimi, bu gün bu bəşəri səylərin dünyada bir mərkəzdən koordinasiya edilməsinə və onun bütün sivilizasi-

yalarda tətbiq olunmasına, inkişafına çalışan, hər kəsin az qala bir-birinə düşmən gözüylə baxdığı dövrdə *rasional alturizmi*² və sağlam həmrəyliyi özünün dövlət siyasətinə çevirmiş ölkələr də vardır. Azərbaycanın başında gəldiyi həmin ölkələrin çağırışının əsas fəlsəfəsi ondan ibarətdir ki, dünya artıq köhnə qaydalardan – ekspansionizmin hər cür tiranlığından imtina etsin; ideologiyalar sivilizsiyaların, xalqların, etnosların, dinlərin, mədəniyyətlərin qarşı-qarşıya qoyulmasını deyil, humanizm prinsiplərini – birgəməvcudluğu, birgəyaşayışı və vəhdət ideyalarını təbliğ etsin. Əsl həqiqətdə isə bu istiqamətdə görülən işlər “*rasional alturizm*” deməkdir və bu ideyaları həyata keçirmək üçün Azərbaycan bir müsəlman ölkəsi olaraq özünü bütün dünyaya açıq elan etmişdir. Bu, həm də tarixi bir missiyadır, dünyaya sülh çağırışıdır. Başqa sözlə, Prezident cənab İlham Əliyevin irəli sürdüyü multikulturalizm, həmrəylik və dialoq ideyaları həm İslam Şərqi, həm də müasir Qərbi yönəlik bir Vəhdət çağırışıdır.

Özündə həm Qərbin, həm də Şərqi mədəni, mənəvi, dini, humanistik dəyərlərini birləşdirən və yaşadan Azərbaycan Respublikasının dünyaya təqdim etdiyi “Bakı prosesi”, “Azərbaycan Multikulturalizmi”, dinlərarası dialoq və İslam həmrəyliyinə Azərbaycan modeli dünyada həm dərk, həm də qəbul edilməkdədir. Müasir dövrdə siyasi, iqtisadi, ekoloji, mədəni-mənəvi, dini, ekzistensial, ruhi və s. sahələrdə baş verən total böhranlara, humanitar fəlakətlərə, kataklizmlərə qarşı təqdim edilən, hətta nəzəri fikir üçün yenilik sayılan “Azərbaycan paradigması” gələcəyin həyat fəlsəfəsi kimi ümid mənbəyi statusunda çıxış etməkdədir. Belə bir ideyanın lokallaşdırılaraq yalnız regional layihə kimi təqdim edilməsi, əslində bu prosesin üzərinə kölgə salmaqdan başqa bir şey deyildir. Bu, bütövlükdə bəşəriyyətin xilasını üçün dövlət başçımız tərəfindən irəli sürülən yeni bir “bərpa xətti” konsepsiyadır ki, onun elmi-fəlsəfi əhəmiyyətinin təfsir edilməsi bilavasitə Azərbaycan fəlsəfəsinin, elminin, bir sözlə, hər bir mütəxəssisin vəzifəsidir.

Qloballaşan dünyada bu gün danılması mümkün olmayan belə bir həqiqət vardır: mədəniyyətlər, xüsusilə dinlərarası münasibətlər bu və ya digər aspektlərdə ya toqquşur, ya da kimlərsə tərəfindən toqquşdurulmaya təhrik edilir; yaxud həm Şərqdə, həm də Qərbdə bu iki sivilizasiyanın üz-üzə gəlməsini, onların bir-birinə qarşı mübarizə aparmasını istəyən qüvvələr də vardır. Təəssüf ki, bu gün “Qərbin apardığı açıq düşmən meyilli və mahiyyətli mübarizə forması Məhəmməd peyğəmbərə, onun dininə, bu dinin əsasında yaradılan maddi-mənəvi dəyərlərə və sivilizasiyaya qarşı” [2, s. 82] kəskin xarakter almışdır. İslamofobiya və irqçilik artıq Qərb təfəkkürü üçün səciyyəvi xüsusiyyətə çevrilməkdədir. Bütün bunların vəhdətə, həmrəyliyə və multikulturalizmə səsləyən Qərb düşüncülərinə birbaşa aidiyyəti olmasa da, onların İslama, o cümlədən digər dinlərin, mədəniyyətlərin nümayəndələrinə bu və ya digər şəkildə göstərilən təzyiqlər qarşısında susması anlaşılan deyildir. Halbuki Qərb ideoloqlarına da yaxşı bəllidir ki, Qurani-Kərimdə müsəlmanların təqiblərə məruz qalarkən yaşadıkları yerdən başqa ərazilərə miqrasiya etməsi, orada təhlükəsiz yaşaması nəinki qadağan olunmuş, əksinə, onların öz imanlarını və təhlükəsizliklərini qorumaları üçün başqa ölkələrə pənah aparmaları təqdir edilmişdir.

2 - Rasional alturizm dedikdə xeyirxahlıq, alicənablıq, ümumbəşəriyyət, başqalarının ümumi bəlalardan xilas olması və s. uğrunda özünü ağıllı və elmi əsaslarla problemə fəda etmək anlaşılır.

Qurani-Kərimdə deyilir: “Ey iman gətirən bəndələrim! (Əgər hər hansı bir yerdə islamiyyəyə görə sizi incidib əziyyət verirlərsə, orada sizi ölüm təhlükəsi gözləyirsə, yaxud dini vəzifələrinizi lazımınca yerinə yetirə bilmirsinizsə, başqa şəhərlərə və ölkələrə hicrət edə bilərsiniz. Mən oralarda da sizə ruzi verərəm). Şübhəsiz ki, Mənim yerim genişdir. Buna görə də yalnız Mənə ibadət edin!” [3, Ənkəbut, 56]. Biz bu müqəddəs mətnə burada ona görə istinad edirik ki, Qərb modelindən fərqli olaraq, tarixən Azərbaycana pənah gətirən dinlərin, mədəniyyətlərin nümayəndələrinə qarşı heç zaman ayırı-seçkilik halları baş verməmişdir.

Tarixən ölkəmizdə müxtəlif etnosların, millətlər və dini konfessiyaların nümayəndələri dinc, tolerant və multikultural şəraitdə yaşamışlar. Təkcə İudaizmin 2500 il ərzində təzyiqlərə məruz qalmadan mövcudluğunu qoruması, həmçinin Qafqazda xristian kilsələrinin anası sayılan Şəkidəki Kiş məbədi Azərbaycandakı dinlərarası dialoqun sözdə deyil, praktikada tarixi təcəssümüdür.

Qeyd edək ki, Azərbaycan xalqının yaratdığı qədim yazılı abidələrdən tutmuş, onun mifoloji, fəlsəfi və tarixi qaynaqlarına qədər bütün sahələrdə multikulturalıq və tolerantlıq izlərinə rast gəlmək mümkündür. “Tarixi qaynaqlara görə, istər Yəhudiliyin, istərsə də Xristianlığın ilk təbliğatçılarının və mənsublarının üz tutduqları yerlərdən biri Azərbaycan ərazisi olmuşdur. Bunun səbəbləri sırasında coğrafi yaxınlıq, mədəni-sosial oxşarlıq və siyasi amillərlə yanaşı, çox güman ki, müqəddəs kitablarda Azərbaycan əraziləri ilə bağlı adların çəkilməsinin də təsiri vardır” [4, s. 50]. Başqa sözlə, “müqəddəs kitablarda rəvayət edilən hadisələr, onların baş verdiyi ərazilər və yer adları bu kitablara inanan insanların diqqətini çəkirdi və onlar həmin yerlərə can atırdılar” [4, s. 50]. Hətta maraqlı cəhətlərdən biri budur ki, İslam dininin Azərbaycanda yayılmağa başladığı dövrdən sonra da burada mövcud olmuş monoteist dinlər arasında heç zaman dərin ixtilaf baş verməmişdir. Həmçinin bu da tarixi həqiqətdir ki, Xristianlıq və İudaizmlə yanaşı, ölkəmizdə digər dünya dinlərini təmsil edən icmaların tərəfdarları da bir-biri ilə hörmət şəraitində yaşamışlar. Başqa sözlə, dialoq məsələsi xalqımızın təfəkküründə özünə elə yer tutmuşdur ki, bu ideya həm də milli sərvətin başlıca resurslarından biri kimi çıxış etməkdədir.

Mütəxəssislər ölkəmizdə mövcud olan bu tarixi fenomeni müxtəlif amillərlə izah etsələr də, fikrimizcə, bu prosesin başlıca aspektini xalqımızın vəhdətə, dözümlülüyə, humanizmə istiqamətlənmiş milli-mənəvi dəyərlərində, şüurunda, inam, inanc və həyat tərzində, min illər boyu burada məskunlaşmış etnosların ortaq, oxşar adət-ənənələrində, İslam dininin humanist prinsiplərində, dini, milli, dövlətçilik və multikultural şüurun harmoniyasında, bir sözlə, xalqın dünyagörüşünün birgə mövcudluğa istiqamətlənmiş ideoloji fəlsəfi refleksiyasında axtarmaq daha məqsəda uyğun olardı.

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Mübariz Qurbanlı qeyd edir ki, “biz azərbaycanlıları əksər xalqlardan fərqləndirən, özünəməxsus edən digər mədəniyyətlərə hörmətlə yanaşmaq, dözümlü, sülhpərvər, həmrəy olmaq düşüncəsini bütün varlığımızla mənimsəməklə yanaşı, dünyada sülhün və rifahın təmini naminə onun ideyalarının təbliğini həyat fəlsəfəmizə çevirməyimiz və harmonik formada öz həyatımızda tətbiq etməyimizdir” [5, s. 8]. Bu, həm də

bizim tarixən formalaşmış milli şur formamızdır. Bu şüur forması tarixdən qaynaqlansa da, o həm də müasirliyin şüur formasıdır, bu şüur həm Qərbin, həm də Şərqi təfəkkürünün tarixilik və müasirlik baxımından unikal milli sintezidir. Bu anlamda Ulu Öndər Heydər Əliyevin irəli sürdüyü və dövlət siyasəti səviyyəsində həyata keçirdiyi, bütün dünya azərbaycanlılarını özündə ehtiva edən Azərbaycançılıq məfkurəsinin həm bir eliksir qismində qəbulu, həm də aktual bir həyat tərzi, müasir ideoloji paradigma kimi zəruriliyi göz önündədir. Bu, həm də Milli ideyadır, Milli strategiyadır. Başqa sözlə, bu, həm də millətin, xalqın və etnosun tarixi inkişaf dinamikasıdır. Akademik Ramiz Mehdiyevin təbirincə desək, “Milli ideya cəmiyyətin inkişafının ümumi məqsədi və strategiyasıdır. Milli ideya etnosun (millətin), onun bənzərsiz mədəniyyətinin, təkrarsız “Mənin” qorunub saxlanmasına imkan yaradır [6, s. 19].

Belə şəraitdə xalqımızın milli ideyasının əsasını təşkil edən Azərbaycançılıq məfkurəsi milli və ümumbəşəri dəyərləri üzvi surətdə əlaqələndirməyə qabil olan fundamental resurs kimi çıxış edir. Həmçinin müxtəlif aspektlərdən baxarkən dünyanın bir çox ölkələri kimi, Azərbaycanın da keçdiyi tarixi yol sübut edir ki, cəmiyyətdə siyasi ideologiyalar ilə müqayisədə mədəniyyət, mədəni və dini dəyərlərin inkişafı, onların sivilizasiyalararası mübadiləsinin genişləndirilməsi daha böyük önəmə malikdir. Həm də bu, vəhdətə istiqamətlənmiş milli ideologiyadır; yaxud bu həm daxildə, həm də bütün dünyada “qırılma xətti” boyunca sivilizasiyalararası, dinlərarası əlaqələrin “bərpa xətti” modelinə keçidi təşkil və koordinasiya edən müasir unifikasiyasıdır ki, onun da həyata keçirilməsi bilavasitə Prezident İlham Əliyevin şəxsi nüfuzu, qətiyyətli iradəsinə bağlıdır. Bu, sivilizasiyaların, dinlərin, mədəniyyətlərin “qırılma xəttinə” qarşı qoyulmuş birləşdirici bir ideya statusunda sivilizasiyaları, dinləri, mədəniyyətləri bir özək ətrafında, “bərpa xəttində” birləşdirməyə hesablanmış birgəməvcudluq nümunəsidir. Bu modelin siyasi və mənəvi memarı Ümummilli Lider Heydər Əliyevdir.

Ulu Öndərin siyasətini uğurla davam etdirən Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi dövründə ölkəmizin sivilizasiyalararası dialoqda fəal və hərtərəfli iştirakı artmış, daha intensiv hal almışdır. Bütün bunlar Azərbaycanın dünya ölkələri birliyinə inteqrasiya olunması prosesini sürətləndirir. Sözügedən prosesdə xalqımızın milli mədəniyyətinin özünəməxsusluğu və unikalığı qorunmaqla beynəlxalq qlobal əlaqələr və ümumi mədəniyyət məkanına cəlb olunması güclənir. Azərbaycan öz inkişafının tarixi spesifikliyi etibarilə qədimlik və müasirliyi, ənənə ilə novatorluğu üzvi surətdə bağlayır, müasir dövrün rəngarəng qloballaşma proseslərində fəal və hərtərəfli iştirak edir. Xalqımızın milli ənənələri müasir Avropa sivilizasiyası və dəyərləri ilə düzgün əlaqələndirilir.

Müstəqilliyin ilk illərindən etibarən əsaslı sosial-iqtisadi və siyasi transformasiyalar, demokratikləşmənin davamlı olaraq genişləndirilməsi, vətəndaş cəmiyyəti və hüquqi dövlətin yaradılması yolunda atılan uğurlu addımlar ölkəmizdə ictimai inkişafın özünəməxsus modelini yaratmışdır. Bu modelin elmi-fəlsəfi strategiyasının əsasları Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən çox mahiranə şəkildə təsbit edilmişdir. Daxili sabitlik, iqtisadi artım, davamlı inkişaf, milli identikliyin qorunması, ölkəmizdə müxtəlif etnosların, dini konfessiyaların qarşılıqlı şəkildə mövcudluğu və Azərbaycançılıq ideyası ətrafında birləşmək xətti ilə yanaşı, Ümummilli Lider

tərəfindən irəli sürülən balanslaşdırılmış xarici siyasət xətti dünya ölkələri ilə yaxın əlaqələr və uğurlu dialoq qurmağa imkan vermişdir. Şərqi müdrikliyini və Qərbin hüquqi-demokratik, rasionallıq dəyərlərini özündə birləşdirən ölkəmiz haqqında Heydər Əliyev belə demişdir: “Ölkəmiz dünya miqyasında geostrateji əhəmiyyətə malik olan əlverişli coğrafi mövqeyindən, zəngin təbii ehtiyatlarından və böyük potensialından istifadə edərək, Şərqi ilə Qərb arasında körpü rolunu səmərəli surətdə həyata keçirməyə qadirdir” [7, s. 191]. Bu körpü isə həm də dinlərarası dialoq körpüsüdür. Hazırda bu möhtəşəm strateji kurs ölkə rəhbərliyi tərəfindən çoxsahəli və gərgin əmək nəticəsində həyata keçirilməkdədir. 2016-cı il fevral ayının 23-də Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü ilə Vatikanın bərpa edilən Müqəddəs Marçelino və Pietro kateqoriyalarının açılış mərasimində professor Fabrizio Biskonti kateqoriyaların bərpasına göstərdiyi diqqətə görə Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevaya xüsusi minnətdarlığını bildirmişdir. Professor Biskonti kateqoriyaların bütün xristian dünyası üçün mühüm əhəmiyyət daşıdığını vurğulayaraq demişdir: “Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə biz tarixi məkanı qoruya bildik” [8]. Vatikanın Mədəniyyət üzrə Pontifik Şurasının sədri kardinal Canfranko Ravazi də Müqəddəs Marçellinio və Pietro kateqoriyalarının dünya mədəniyyəti, xüsusilə də xristianlar üçün böyük mənəvi dəyər daşıdığını vurğulamışdır. O daha sonra qeyd etmişdir ki, bir müsəlman ölkəsi olan Azərbaycan bu mənəvi dəyərin yaşamasına böyük dəstək vermişdir. Məhv olmaq təhlükəsi ilə üzləşən kateqoriyaların bərpası ilə bağlı bütün dünya xristianlarına müraciət etdiyini, lakin müsbət cavab almadığını deyən kardinal Ravazi yalnız Heydər Əliyev Fondunun bu çağırışa cavab verdiyini diqqətə çatdırmışdır [8]. Açılış mərasimində Mehriban xanım Əliyeva Azərbaycanın ünvanına səslənən xoş sözlərə görə təşəkkürünü bildirməklə yanaşı, ölkəmizin hər zaman dinlər və mədəniyyətlər arasında körpü rolunda çıxış etdiyini vurğulamış və bu gün də ölkəmizdə müxtəlif dinlərin nümayəndələrinin sülh və mehriban şəraitdə yaşadığını qeyd etmişdir. Daha sonra Mehriban xanım Əliyeva demişdir “Mən layihənin belə gözəl təqdimatına görə sizə təşəkkür edirəm. Çox ətraflı və maraqlı təqdimat oldu. Heydər Əliyev Fondu haqqında və mənim fəaliyyətim barədə deyilən sözlərə görə dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Azərbaycan ilə Müqəddəs Taxt-Tac arasında çox geniş qardaşlıq, dostluq, əməkdaşlıq qurulub [8].

Yuxarıda toxunduğumuz bu fakt göstərir ki, belə bir fəaliyyət əslində Azərbaycanın bütün dünyaya sülh, qardaşlıq, humanizm mesajı – dinlərarası dialoqun və Azərbaycan multikulturalizminin praktiki nümunəsidir. Bu, həm də bütövlükdə dünyanı atom fəlakəti ilə təhdid edən bir hədəyə, qorxuya qarşı dayanan mənəvi paradigmadır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu gün bəşəriyyətin qarşısında duran çoxsaylı global problemləri bir və ya bir neçə ölkənin gücü hesabına həll etmək mümkün deyil, bunun üçün dünyada bütün xalqların səyini birləşdirmək vacibdir.

Belə bir məqamda Ermənistan-Azərbaycan və Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə toxunmaq sadəcə mümkün deyildir. Belə ki, Ermənistanın bölgədə yeritdiyi təcavüz nəticəsində ölkəmizin ərazisinin bir qismi işğal edilmiş, bir milyondan çox azərbaycanlı məcburi köçkün və qaçqın vəziyyətinə düşmüşdür. Humanizm prinsiplərindən yanaşdıqda isə Xocalı soyqırımını

nəinki azərbaycanlılara, ümumilikdə bəşəriyyətə qarşı törədilmiş genosiddir. Bütün bu təcavüz siyasəti isə Azərbaycanın həyata keçirdiyi sülh, dialoq, multikulturalizm, humanizm, dünyada və Qafqazda “Sülh evinin” yaradılması ideyasına maneə olan başlıca amildir. Lakin bu təcavüz və çətinliklərə baxmayaraq, bir çox dünya alimlərinin, siyasətçilərinin, elm və din xadimlərinin dönə-dönə qeyd etdikləri kimi, hazırda Azərbaycanın paytaxtı sivilizasiyaların və mədəniyyətlərin dialoqu üçün əlverişli məkana çevirilmişdir. Azərbaycanın siyasi rəhbərliyinin və Heydər Əliyev Fondunun çoxsahəli, məhsuldar fəaliyyəti ölkəmizin bu dialoqda əsas təşəbbüsçü və aparıcı tərəf olmasını təmin etmişdir. Paytaxt Bakı və digər şəhərlər Şərq-Qərb mövzusunda təşkil olunmuş bir çox festivalların, incəsənət bayramlarının, beynəlxalq konfransların, idman yarışlarının keçirildiyi məkan kimi dünyada şöhrət tapmışdır. Diqqəti cəlb edən məqam həm də budur ki, Şərq və Qərb arasında etibarlı şəfqət elçisi rolunu oynayan Mehriban xanım Əliyeva bu forumlardakı, konfranslardakı, tədbirlərdəki çıxışlarında müasir dövrün irəli sürdüyü əsas sualları formulə edir, onları ən yüksək idrakı təfəkkürlə cavablandırır, tarixi aspektləri müasirliklə əlaqələndirərək əsaslı elmi cavablar verir. Mehriban xanım özünün çoxtərəfli fəaliyyəti ilə həm sivilizasiyaların, həm də dinlərin yaxınlaşması istiqamətində çox mühüm əməli addımlar atır [7, s. 209].

Dünyada baş verən proseslərin analizi göstərir ki, bütövlükdə qloballaşma prosesinin gedişatı Qərb və Şərq sivilizasiyalarının milli mədəniyyətlərini, o cümlədən hər iki sivilizasiyanın mənəvi dəyəri olan səmavi dinləri də son dərəcə ciddi sınağa çəkmişdir. Fikrimizcə, bu sınaqdan ən az itkisiz və uğurla çıxmanın əsas yolu mədəniyyətlərin, dinlərin dialoqu və varisliyinin düzgün təşkil edilməsindədir. Qeyd edək ki, belə bir ziddiyyətli epoxada taleyüklü problemlərin həlli istiqamətində həqiqətən görkəmli şəxsiyyətlərin, dövlət başçıların, ictimai xadimlərin iradəsi və fəaliyyəti çox böyük rol oynayır. Heydər Əliyev Fondu bu sahədə dünyaya əsl örnək olmaqla, mədəniyyət-sivilizasiya və müxtəlif din sistemlərinin dialoquna xüsusi diqqət yetirir. Bunu ölkəmizin Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın aşağıdakı fikrindən də görmək olar: “Bizim dövrümüzdə Qərb-Şərq dialoqu son dərəcə aktual əhəmiyyətə malikdir. Buna görə də xeyirxah səfir olmaqla, mənim vəzifəm elm, mədəniyyət və təhsil vasitəsilə İslam dünyasının malik olduğu imkanları üzə çıxarmaqdır. Biz onu göstərmək istəyirik ki, Qərb və Şərq müxtəlif sivilizasiyalar olsa da, bir-biri üçün maraqlı və faydalı ola bilərlər” [7, s. 204].

İstər Şərq, istərsə də Qərb mütəxəssislərinin haqlı olaraq qeyd etdikləri kimi, müasir dünya belə bir alternativ qarşısında durmuşdur: ya sivilizasiyaların, mədəniyyətlərin və dinlərin dialoqu və əməkdaşlığını həyata keçirmək, ya da onlar arasında gərginlik və qütbləşməni artırmaq. Sualın qoyuluşundan görünür ki, belə taleyüklü məsələnin həllində heç şübhəsiz intellektual və bəşəriyyətin mövcudluğundan narahat olan ziyalı təbəqə dialoq və əməkdaşlıq tərəfindən çıxış edəcəkdir. Məhz Heydər Əliyev Fondu bu həqiqətə söykənərək öz fəaliyyətini mədəniyyətlərarası, sivilizasiyalararası və dinlərarası dialoqun sürətləndirilməsi istiqamətində qurmuşdur. Bu fəaliyyətin nəticəsi kimi, Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın beynəlxalq sülh mükafatı olan Nobelə layiq görülməsi ədalətin

təntənəsi olardı.

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, bu gün ölkəmizdə dövlət rəhbərliyi tərəfindən həyata keçirilən strateji kursla bərabər, ictimai təşkilatlar, fəal ziyalılar, elm adamları və hətta sadə insanlar belə sivilizasiyalararası, mədəniyyətlərarası və dinlərarası dialoqun təkmilləşdirilməsi və inkişafı sahəsində çox genişmiqyaslı iş aparır. Müstəqil Azərbaycan dövləti müasir dünyada tolerantlığın və multikulturalizmin, humanizmin, həmrəyliyin bütün formalarının mövcud olduğu məkan kimi öz şöhrətini günü-gündən artırır. Bu anlamda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2016-cı ili “Multikulturalizm ili”, 2017-ci ili isə “İslam Həmrəyliyi İli” elan etməsi göstərir ki, bu yolda görülmüş işlər, verilmiş qərarlar təsadüfi xarakterli deyildir, əksinə, dövlətin başlıca strateji xətti kimi daim davam etdiriləcəkdir.

Bu siyasətin fəlsəfəsi həm ölkəmizdə, həm də dünyada dialoq prinsipinin daha da genişləndirilməsindən, onun ruhlara hakim olmasından ibarətdir. Bu paradigmanın elmi, fəlsəfi, dini, ədəbi, humanizm və s. aspektdən tədqiq olunması isə müasir alimlərin, tədqiqatçıların və ziyalıların qarşısında duran ən vacib vəzifədir. Bu vəzifəni həyata keçirmək üçün mənəvi və praktiki baza rolunu aşağıdakı tezislər oynaya bilər.

1. “Bakı Prosesi” XXI əsr üçün praktiki olaraq dünyada yeni bir perspektiv platformadır;
2. Azərbaycan müasir dünyanın “Sülh evi”ni təmsil edəcək bir məkana çevrilməkdədir;
3. “Bərpa xətti” ideyası Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin ilkin olaraq nəzəri, daha sonra isə praktiki fəaliyyəti nəticəsində ortaya çıxmış yeni mükəmməl paradigmadır. Bu paradigma gələcək dünyanın vəhdətə istiqamətlənən yeni fəaliyyət proqramıdır;
4. Bəşəriyyətin təfəkkür sistemində xalqları xoşbəxtliyə, sülhə və əmin-amanlığa aparan dialoqa alternativ mövcud deyildir;
5. İslam Həmrəyliyi ideyası dinlərarası və məzhəblərarası dialoq ideyasının daima inkişaf etdirilməsini nəzərdə tutan, tarixə istinad edən, lakin müasirliyi “Omega nöqtəsinə” aparan bəşəri çağırışıdır. Bu çağırışın fəlsəfəsi həm səmavi dinlərin, həm də bütün digər dünya dinlərinin həmrəyliyinə yönəlikdir.

ƏDƏBİYYAT

1. İsmayılov F. Müqəddəs od, yaxud fəlsəfənin fəlsəfəsi. Bakı: “AzAtaM”, “Elm və təhsil”, 2015, 544 s.
2. Hüseynov H.B. Şərqi-Qərbi münasibətlərində qloballaşma: ideoloji-siyasi mübarizə anlamında. Bakı: “Təknur”, 2008, 334 s.
3. Qurani-Kərim (ərəb dilindən tərcümə edənlər: Z.M.Bünyadov, V.Məmmədaliyev). Bakı: Qismət, 2008, 712 s.
4. İsmayılov G. Tolerantlıq: Bildiklərimiz və bilmədiklərimiz. Bakı: “Nurlan” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2014, 240 s.
5. Qurbanlı M. “Azərbaycan İslam Həmrəyliyinin ideya və real mərkəzinə çevirilir” // “Dövlət və Din” ictimai fikir toplusu, yanvar-fevral 2017, № 01 (48).
6. Mehdiyev R. Müasir Azərbaycan milli ideyanın təəcəssümü kimi // AMEA, “Elmi əsərlər” beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, № 1 (16), 2011.
7. Zeynalov Ş. Sivilizasiyalararası münasibətlər: problemlər və perspektivlər. Bakı: “Oğuz Eli” nəşriyyatı, 2014, 240 s.
8. <http://heydar-aliyev-foundation.org/az/content/view/104/496/Heyd%C9%99r-%C6%8Fliyev-Fondu-il%C9%99-M%C3%BCq%C9%99d-d%C9%99s-Taxt-Tac-aras%C4%B1nda-%E2%80%9CRoma-katakombalar%C4%B1n%C4%B1n-b%C9%99rpas%C4%B1na-dair-ikit%C9%99r%C9%99fli-Sazi%C5%9F%E2%80%9D-imzalan%C4%B1b>

Шолят Зейналов
**АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ ПАРАДИГМА ИСЛАМСКОЙ
СОЛИДАРНОСТИ: ДИАЛОГ**

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена философии солидарности и диалога. Отмечается, что в системе мышления человечества не существует альтернативы диалогу, ведущему к счастью, миру и спокойствию; диалог приводит к катарсису, и наша страна проводит большую работу в этом направлении. В статье говорится о положительной роли Азербайджана в современном мире, широко повествуется об азербайджанской парадигме солидарности, а также о политике Президента Ильхама Алиева и Первого вице-президента страны Мехрибан ханым Алиевой, восхваляющей и поощряющей мир, солидарность и сосуществование.

Sholyat Zeynalov

AZERBAIJANI PARADIGM OF ISLAMIC SOLIDARITY: DIALOGUE

ABSTRACT

The article is devoted to the philosophy of solidarity and dialogue. It is noted that in human thinking system there is no alternative to dialogue leading to happiness, peace and tranquility; dialogue leads to catharsis, and country carries out significant work in this direction. The article talks about the positive role of Azerbaijan in the modern world, widely tells about the Azerbaijani solidarity paradigm, as well as about the policy of President Ilham Aliyev and First Vice-President Mehriban Aliyeva, praising and encouraging peace, solidarity and coexistence.